

Monumentenzorg en archeologie

in Gouda

Hoe kan ik mijn gevel het beste instandhouden?

Inleiding

Al wandelend door de stad worden, voor mensen die eens wat beter naar de gebouwen om zich heen kijken, de schadelijke gevolgen van bijvoorbeeld gevelreiniging of onoordeelkundig herstel langzamerhand zichtbaar. Helaas manifesteren gebreken ten gevolge van zo'n behandeling zich pas na jaren waardoor de eigenaar in eerste instantie tevreden zal zijn met het resultaat van zo'n opknapbeurt. De schade kan echter enorme proporties aannemen en zelfs sloop van de gevel tot gevolg hebben. Daarmee worden de cultuur-

historische waarden van onze gebouwen ernstig aangetast, maar ook eigenaren raken op de lange termijn behoorlijk gedupeerd.

Wij meenden dan ook dat het tijd werd om huiseigenaren te waarschuwen voor de gevolgen van diverse vormen van gevel"herstel" en te attenderen op alternatieven. Daarbij wordt ingegaan op drie aspecten: het reinigen en hydrofoberen van gevels en het herstellen van voegwerk.

Rest ons nog te melden dat de in deze nieuwsbrief besproken vormen van behandeling bij gemeentelijke en rijksmonumenten zonder goedkeuring van de gemeente niet zijn toegestaan. Voor een behandeling van panden die geen monumentale status bezitten, is geen goedkeuring van de gemeente

vereist. De hierna geschetste gevolgen blijven gelijk, de gemeente kan slechts wijzen op de schade die onherroepelijk zal volgen op een verkeerde behandeling.

Gevolgen van het stralen van de gevel: de linkerhelft is gestraald, de rechterhelft is niet behandeld.

Reinigen van gevels

De belangstelling voor gevelreiniging is de laatste jaren sterk toegenomen. Helaas wordt dat meer ingegeven door een streven naar esthetisch effect dan uit technische noodzaak. In veel gevallen wordt een mooie, schone, egale gevel geprefereerd boven een in technisch goede staat verkerende gevel, waar zich door de tand des tijds een natuurlijke verwerking op heeft afgezet.

Bij de beslissing om een gevel te reinigen speelt de voorlichting door reinigingsbedrijven een grote rol. Helaas wordt daarin slechts zelden gewezen op de consequenties van zo'n behandeling. Door de soms op rigoureuze wijze uitgevoerde reiniging, zoals (grit) stralen, wordt de toplaag van de steen (het patina) verwijderd. Daarmee wordt meteen de natuurlijke bescherm laag van de steen (de bezanding) in ernstige mate aangetast of, erger nog, verdwijnt deze soms geheel. De poriën van de steen zijn dan vrij toegankelijk voor indringing van vocht met als groot risico vorstschade in de wintermaanden. Vaak krijgen opdrachtgevers dan het advies van de gevelreiniger de gevel maar te hydrofoberen ter voorkoming van deze vorstschade. De gevolgen van die werkwijze worden in het betreffende onderdeel beschreven.

Al met al kunnen we concluderen dat vuil op de gevel helemaal niet schadelijk is en lelijk hoeft te zijn. Soms moeten we een bepaalde mate van vervuiling maar voor lief nemen, want door gevelreiniging wordt de kwetsbaarheid van de steen vergroot en daarmee wordt de levensduur van het materiaal sterk verkort en worden de historische waarden ernstig aangetast.

Een redelijk alternatief vormt het met water afsproeien van de gevel. Dat moet dan uiteraard niet in de winterperiode gebeuren. Een van de beste voorbeelden is het net gerestaureerde stadhuis op de Markt, dat werd behandeld met warm water (in de vorm van stoom). Ook het metsel- en gevelherstel van Markt 2 kan tot de betere voorbeelden worden gerekend.

Van deze gevel is de verflaag verwijderd. Beschadiging van de stenen is hierbij onvermijdelijk.

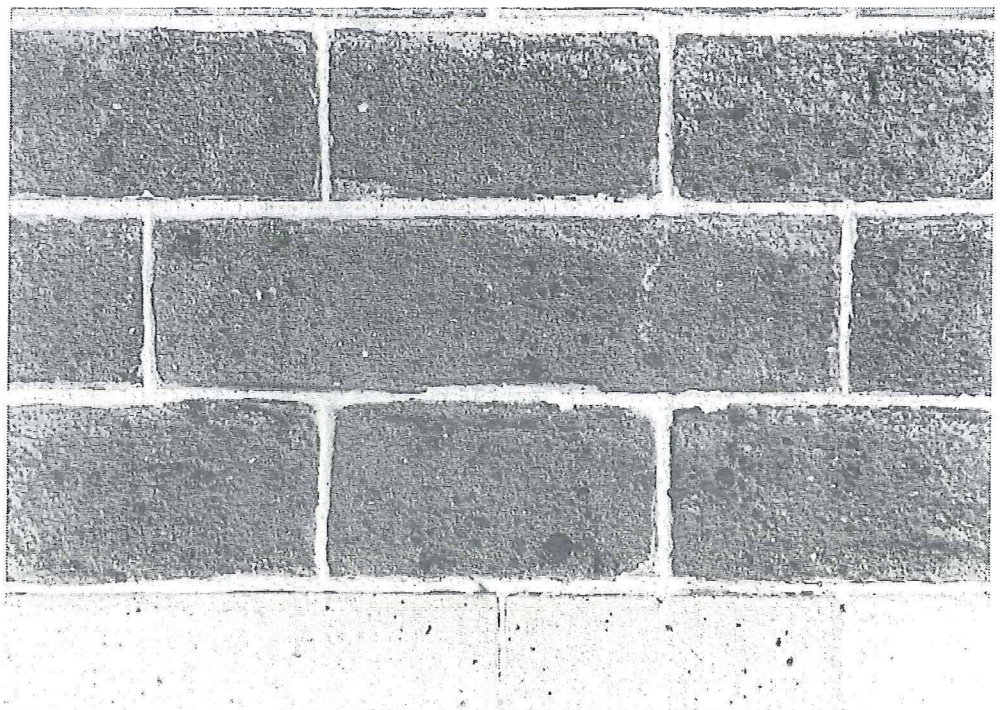
Hydrofoberen van gevels

Hydrofoberen is het waterafstotend maken van een oppervlak of ondergrond met een chemisch preparaat. Deze vorm van behandelen vindt nog maar sinds een aantal jaren plaats en daardoor zijn de effecten op langere termijn nog onbekend. Daarnaast is het een onomkeerbare methode van conserveren, met andere woorden de laag kan niet meer verwijderd worden. De authentieke staat van de gevel kan niet meer worden teruggebracht en verliest zo een deel van zijn cultuur-historische waarde.

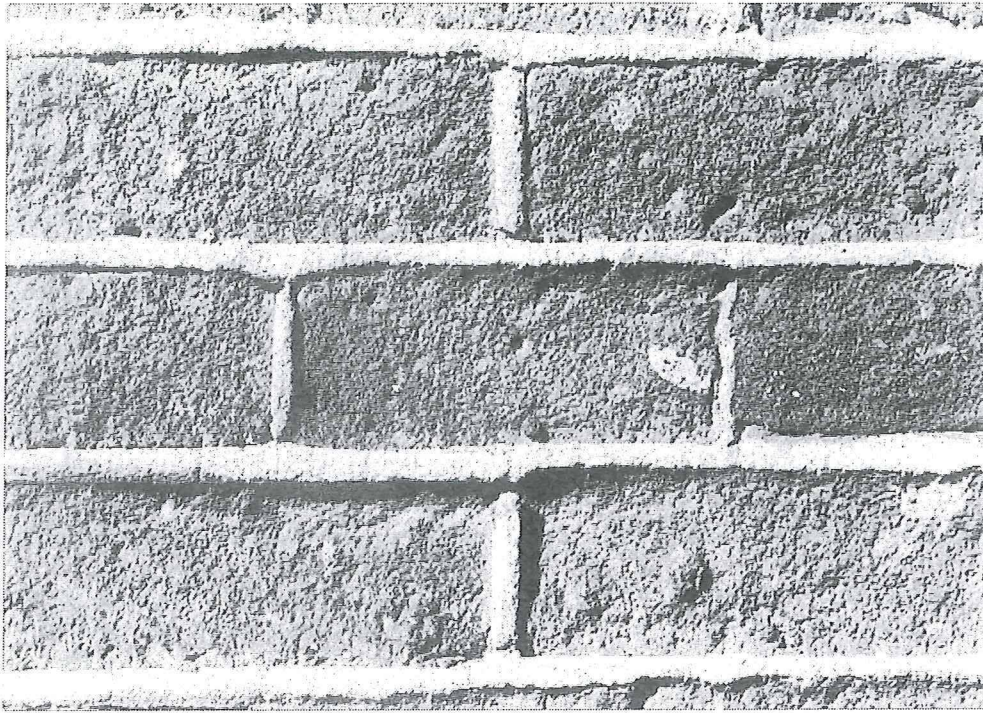
Gezien de ervaringen van de afgelopen 25 jaar en recent TNO-onderzoek op dit gebied gaat de voorkeur nog steeds uit naar traditionele maatregelen tegen vochtdoorslag in gevels. Het plegen van regelmatig en zorgvuldig onderhoud in de vorm van reparatie van aangetast metsel- en voegwerk, is in de meeste gevallen de beste oplossing. Wanneer bouwkundige maatregelen geen oplossing meer bieden in het voorkomen van vochtdoorslag in gevels, kan hydrofoberen worden overwogen.

Voorwaarden hiervoor zijn:

- het gebouw moet een stabiele funderingsconstructie hebben;
- de gevel moet bestaan uit gaaf metselwerk en vrij zijn van scheuren;
- de eventueel te hydrofoberen ondergrond moet homogeen van karakter zijn. een gevel die is opgebouwd uit diverse materialen is moeilijk te behandelen aangezien de chemische middelen verschillend op die materialen kunnen reageren. Zo kunnen er openingen in de voegen achterblijven waardoor weer water intreedt;
- de gevel mag geen vocht bevatten.

Gevelwand met een harde voeg. De foto toont duidelijk dat de toplaag van de stenen af is: een voorbeeld van schade na gevelreiniging door weersinvloeden.

Vocht in de gevel kan na het hydrofoberen alleen in dampvorm uittreden. Deze vertraging van het vochttransport geeft grote kans op vorstschade in de winter. De aanwezigheid van vocht kan alleen door meting worden vastgesteld;

- de gevel mag geen zouten bevatten. Als deze wel aanwezig zijn, dan is hydrofoberen niet meer mogelijk. Onderzoek heeft aangetoond dat kristallisatie van zouten ernstige schade aan gevels kan toebrengen. Deze zouten zijn te herkennen aan een witte uitbloei in de gevel. Ook schilfervorming bij baksteen kan een aanwijzing zijn voor de aanwezigheid van zouten. Samenvattend kunnen we stellen dat hydrofoberen van gevels slechts in bepaalde gevallen en na zorgvuldig onderzoek door deskundigen mogelijk en verantwoord is.

Herstel voegwerk

Voegwerk is een wezenlijk bestanddeel van een gevel. Vorm en kleur kunnen mede bepalend zijn voor het karakter van een gevel. Daarnaast heeft voegwerk bij een monument een belangrijke cultuur-historische waarde.

De voeg is het zichtbare deel van de mortel tussen de stenen van het metselwerk, die de openingen tussen de stenen zodanig afsluit dat indringing van water zoveel mogelijk wordt voorkomen.

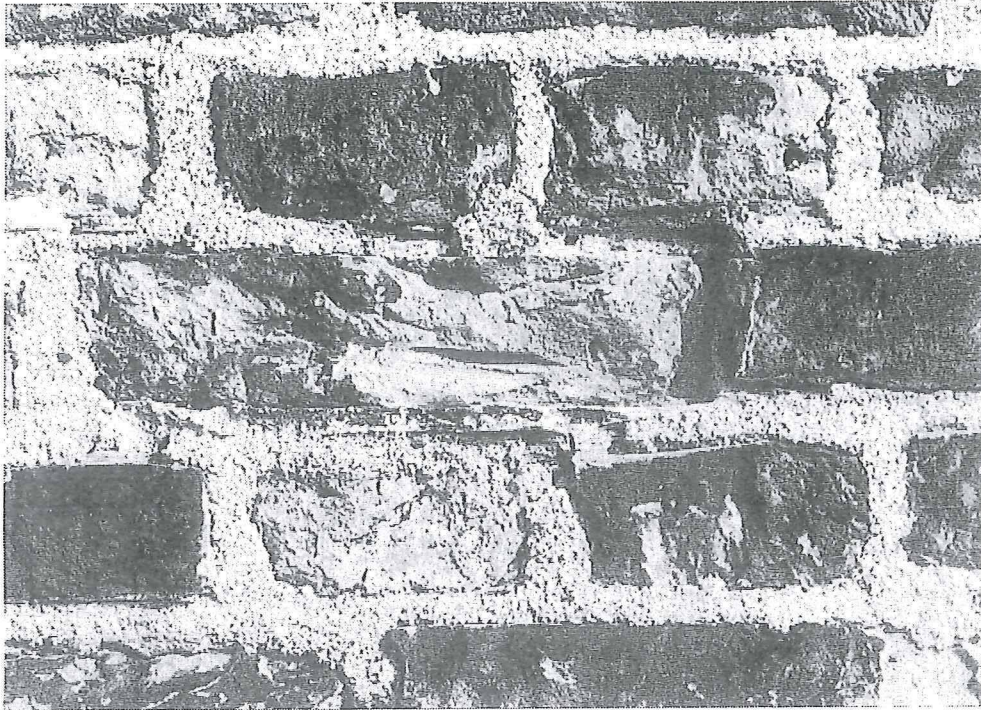
Voegwerk bestaat uit stootvoegen (staande voegen) en lintvoegen (liggende voegen). Tot het midden van de negentiende eeuw en soms ook daarna nog werden metsel- en voegwerk gelijktijdig met dezelfde specie uitgevoerd. In de loop van de achttiende eeuw ontwikkelde zich daarnaast een techniek, waarbij een speciale voegspecie na het metselen werd aangebracht. Dit wordt navoegen genoemd.

Bij restauratie of gevelherstel wordt vaak gestreefd naar een "sprekende voeg" die qua vorm, kleur en dikte duidelijk contrasteert ten opzichte van de baksteen. Dat leidt in veel gevallen tot aantasting van het historische karakter van de gevel. In Gouda komen we regelmatig voegwerk tegen dat bestaat uit een zeer dunne lintvoeg, 3 tot 6 mm, met een nog dunnere of zelfs geen stootvoeg, uitgevoerd als snij- en/of knipvoeg. Wanneer dit voegwerk ondeskundig wordt uitgehakt of geslepen zal dit tot onherstelbare schade en aantasting van het historische karakter leiden. Helaas zijn hiervan inmiddels de nodige voorbeelden in onze stad zichtbaar. Een licht beschadigde voeg die zijn functie nog naar behoren vervult, is dan ook te prefereren boven een nieuwe (moderne) voeg. Een ander belangrijk voordeel van oude voegen is dat ze de trillingen van bijvoorbeeld verkeer goed kunnen opvangen. Door toevoeging van kalk wordt de elasticiteit van de voeg namelijk vergroot. Daarom wordt door de gemeente het uitgangspunt gehanteerd dat vervanging van oud voegwerk bij een monument in principe slechts toelaatbaar is, wanneer de noodzaak daartoe afdoende is aangetoond en dat moet gebeuren in overleg met de gemeente.

Indien toch herstel of reparatie van het voegwerk noodzakelijk is, zal eerst door een deskundige grondig onderzoek moeten plaatsvinden naar de oorzaak van de schade om deze, zo mogelijk, te kunnen wegnemen. In zo'n onderzoek moeten de volgende aandachtspunten in elk geval worden meegenomen:

- overmatige vochtbelasting als gevolg van lekkende goten, regenwaterafvoeren, optrekkend vocht of zouten;
- de technische en historische staat, zoals oor-

Het voegwerk laat los door toepassing van verkeerde voegmortel (zandcement) ten opzichte van de onderliggende zachte metselspecie.

spronkelijke vorm, kleur en aanzicht van de voeg alsmede de hardheid van de voeg in relatie tot de hardheid van de metselsteen.

Bij herstel van het voegwerk, kan de samenstelling van de oude voegmortel een leidraad zijn bij de keuze van de nieuw aan te brengen voegmortel, mits deze niet als de veroorzaker van het probleem kan worden aangemerkt. Het gebruik van kalk of traskalk als bindmiddel bij herstel van historisch voegwerk moet uitgangspunt zijn, tenzij er veel zouten in de gevel aanwezig zijn of er met een cementspecie is gemetseld.

De afgekeurde voegen zullen met de grootst mogelijke zorgvuldigheid moeten worden verwijderd, zodat de steen niet wordt beschadigd. Bij lintvoegen kan een diamant slijpschijf die dunner is dan de voegbreedte gebruikt worden waarna het resterende voegwerk met behulp van een pneumatische beitel verder wordt uitgehakt. Stootvoegen moeten altijd handmatig worden uitgehakt. De voegen moeten ruim tot de diepte van hun eigen breedtemaat worden uitgehakt. Vervolgens worden de voegopeningen schoongemaakt met lucht en water. Het metselwerk moet zodanig bevochtigd worden dat de steen geen vocht meer onttrekt aan de voegmortel. Reiniging met zoutzuur heeft zeer schadelijke gevolgen voor het metselwerk. Bij snel drogende weersomstandigheden dient het vers aangebrachte voegwerk voor uitdroging te worden beschermd met behulp van dekens of folie op korte afstand van de muur. Kalk- en traskalkvoegwerk zijn zeer gevoelig voor vorst en het wordt dus afgeraden om dit aan te brengen in perioden waarin vorst kan optreden.

Voor dit artikel werd dankbaar gebruik gemaakt

van documentatiemateriaal van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Bovenstaand artikel vormt een beknopte weergave van het beschikbare voorlichtingsmateriaal. Wilt u meer informatie of advies over de verschillende vormen van gevelherstel en voegwerk, dan kunt u contact opnemen met Peter Oskam, coördinator restauratiezaken bij de afdeling Stadsvernieuwing, Volkshuisvesting en Monumentenzorg, telefoon 0182-588258.

Archeologie in stroomversnelling

De laatste jaren is sprake van een toenemende interesse in de geschiedenis van Gouda. Dat komt onder meer tot uiting in een groeiend aantal publicaties op dit gebied. Archeologie is één van de manieren waarop de geschiedenis kan worden bestudeerd. Deze activiteit richt zich op sporen uit het verleden die in de grond bewaard zijn gebleven. Door deze sporen te onderzoeken kunnen we te weten komen hoe mensen vroeger leefden, woonden en werkten. Samen met de informatie die via geschiedkundig, bouwhistorisch, historisch-geografisch en ander onderzoek wordt opgedaan, hopen we een steeds duidelijker beeld van de geschiedenis van Gouda te krijgen, een beeld dat overigens nu bij lange na nog niet compleet is. De geschiedenis van de stad is niet alleen boeiend maar ook belangrijk. Zonder geschiedenis heeft een stad geen identiteit. Het is als het ware ons collectieve geheugen. Eeuwen waren er nodig om het patroon van water, wegen, straten, pleinen, steegjes, bebouwing en groen te vormen. En eeuwenlang hebben mensen in de stad geleefd, gewoond en gewerkt. Dat verleden is vaak nog duidelijk afleesbaar in de vorm van oude gebouwen, bruggen en andere objecten. Door te onder-

zoeken hoe de structuur van de stad in de loop der tijd is ontstaan wordt ook duidelijk waaraan een gebied zijn kwaliteit, karakter en sfeer ontleent. Inzicht in de cultuur-historische dimensie stelt ons in staat om veranderingen in de stad zo te begeleiden en te sturen dat historische en andere kwaliteiten duurzaam in stand blijven. Archeologie levert daaraan een belangrijke bijdrage. Archeologische objecten, zoals kasteelfunderingen en funderingen van stadspoorten en stadsmuren, kunnen bovendien in toeristisch en recreatief opzicht en daarmee in economisch opzicht een functie voor de stad krijgen. Uit de opgravingen die de laatste jaren werden uitgevoerd, blijkt dat Gouda beschikt over een rijk "bodemarchief". In onze vochtige grond blijven sporen en voorwerpen uitstekend bewaard. Het bodemarchief is echter kwetsbaar. Het is een boek dat als het ware maar één keer kan worden doorgebladerd. De laatste decennia is in Nederland door allerlei werkzaamheden een flink deel van dit archief verdwenen. Daarbij is kostbare informatie verloren gegaan. Voorkomen moet worden dat we het bodemarchief in rap tempo consumeren. Daarmee zouden we toekomstige onderzoekers de mogelijkheid ontnemen om onderzoek te verrichten met gebruikmaking van middelen die wellicht geavanceerder zijn, dan die waarover we nu beschikken en die meer informatie opleveren dan nu het geval kan zijn.

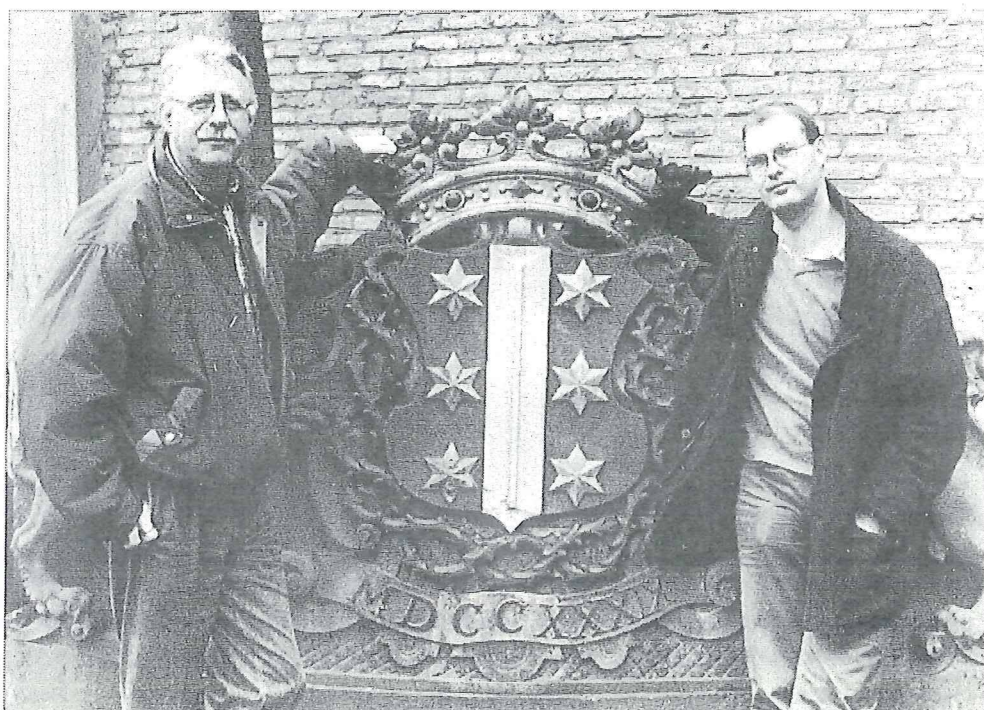
Archeologie in Gouda

De zorg voor het bodemarchief van Gouda is een taak van de gemeente. In principe is de hoofddoelstelling van de archeologische monumentenzorg het zoveel mogelijk onaangestast laten van het bodemarchief, maar ontwikkelingen blijven zich

natuurlijk altijd voordoen en daaraan voorafgaand moet dan archeologisch onderzoek plaatsvinden. Bij het bodemonderzoek in Gouda speelt de Archeologische Vereniging Golda al jarenlang een prominente rol. De activiteiten van deze vereniging hebben bijgedragen aan het vergroten van het draagvlak voor de archeologie in Gouda.

In de loop der tijd is de gemeente zich bewust geworden van het belang van de zorg voor het bodemarchief. In 1991 werd voor het eerst de nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie uitgegeven, waarin aandacht werd geschonken aan archeologische onderwerpen. In 1992 werd de Archeologische Begeleidingscommissie ingesteld. Deze onafhankelijke commissie bestaat uit deskundigen en adviseert het gemeentebestuur over alle zaken die met archeologie te maken hebben. Belangrijke stap vooruit was ook dat in 1992 structureel een budget van f 10.000,- voor de archeologie in de gemeentebegroting werd opgenomen.

In de monumentennota "Gouda, stad vol cultuur-historische kwaliteiten" van 1994 werd voor het eerst beleid op het gebied van de archeologie geschreven. Er werd geconstateerd dat ondanks de inspanningen van Golda en de Archeologische Begeleidingscommissie, de werkdruk toenam en er behoefte was aan meer ondersteuning vanuit de gemeente. In 1993 werd geëxperimenteerd met de inschakeling van een projectarcheoloog. Deze projectarcheoloog voerde met leden van Golda twee projecten uit, waaronder de opgraving in de Keizerstraat. De ervaringen die hiermee werden opgedaan, waren positief. Besloten werd om bij de projecten Bolwerk (1995), Nieuwehaven(1995) en Oostpolder in Schieland(1996) eveneens een projectarcheoloog in te schakelen.

Beleidsmedewerker Chris Akkerman (links) en gemeentelijk archeoloog Ruurd Kok (rechts).

Eind 1996 heeft het gemeentebestuur bij de algemene beschouwingen besloten om een budget beschikbaar te stellen voor de archeologie in Gouda, waardoor het mogelijk werd structureel een gemeentelijk archeoloog aan te stellen. Daarmee is de positieve ontwikkeling van de laatste jaren doorgezet. Inmiddels is bekend dat Ruurd Kok de functie van gemeentelijk archeoloog op zich neemt. Ruurd is geen onbekende in Gouda want hij was bij enkele projecten ingehuurd als projectarcheoloog. Hij komt voor tweeënhalve dag in dienst van de gemeente en gaat werken bij de afdeling SVM. Hij zal zich met name bezighouden met het verrichten van opgravingen, het opstellen van rapporten van de projecten, de archivering en documentatie van projecten en de zorg voor de opslag van bodemvondsten. Hij zal dit uiteraard doen in nauwe samenwerking met leden van de Archeologische Vereniging Gouda.

Het is belangrijk dat de archeologie ook in beleidsmatig opzicht verder wordt uitgebouwd. Dat aspect van de archeologie zal worden verzorgd door Chris Akkerman van de afdeling SVM, die het roer op dit gebied overneemt van Dick Visse, die zich de afgelopen jaren vanuit de gemeente voor de archeologie heeft ingezet. Ook Chris is op dit gebied geen onbekende. Hij zal zich ongeveer een dag per week bezighouden met bijvoorbeeld de programmering van archeologische projecten, het opstellen van een archeologische basiskaart van Gouda, het verzorgen van contacten met organisaties en instellingen en met voorlichting.

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/Monumentenzorg (SVM)

redactie:
afdeling SVM, gemeente Gouda
(Ans van den Berg, Bianca van den Berg)

teksten:
afdeling SVM, gemeente Gouda
(Chris Akkerman en Peter Oskam)

foto's metselwerk en stadsmuur:
Pim Mul, Gouda

foto archeoloog en beleidsmedewerker:
afdeling Externe Betrekkingen, gemeente Gouda

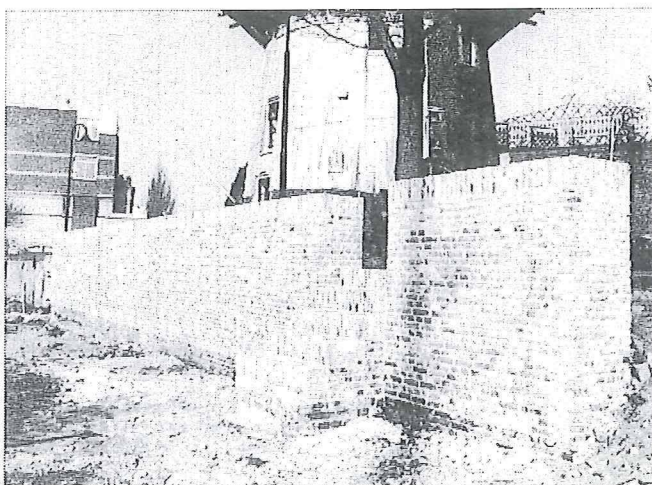
geraadpleegde literatuur:
Nieuwsbrieven van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

vormgeving en drukwerk:
afdeling Grafische Vormgeving, gemeente Gouda

Wilt u meer weten over het archeologisch beleid binnen de gemeente Gouda en heeft u vragen over al dan niet toegestaan bodemgebruik, dan kunt u contact opnemen met Chris Akkerman, afdeling SVM, telefoonnummer 0182-588249.

Korte berichten

- De restauratie van de voormalige stadsmuur aan de Vest heeft even stilgelegen in verband met onderzoek van het nog niet herstelde deel van de muur. Bij grondwerkzaamheden werden namelijk de restanten van drie steunberen aangetroffen. De restauratiewerkzaamheden, waarin deze steunberen zullen worden meegenomen, zijn inmiddels weer hervat.

Het reeds herstelde deel van de voormalige stadsmuur. Naast de muur, links op de foto, zijn de restanten van een steunbeer zichtbaar.

- Het is alweer enkele jaren geleden dat in Gouda het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) werd uitgevoerd, waarbij de waardevolle Jongere Bouwkunst (1850-1940) in onze stad werd geïnventariseerd. In vervolg op dat project werd in 1996 landelijk met het Monumenten Selectie Project (MSP) gestart. Net als het MIP wordt het MSP in Zuid-Holland uitgevoerd door de provincie in opdracht van het Rijk. Inmiddels is een voorlopige selectie van Goudse panden die in aanmerking komen voor plaatsing op de rijksmonumentenlijst, opgesteld. In de loop van 1997 zullen de medewerkers van de provincie de panden van die voorlopige lijst bezoeken. De eigenaren van die objecten zijn inmiddels hierover in kennis gesteld.
- Bij het vervangen van de pui van Markt 11 kwam een tegeltableau van rond 1910 tevoorschijn, waarop een fietsende man is afgebeeld. Dit werd rond 1910 ten behoeve van de rijwielzaak van A. Rietbergen (?) aangebracht. Helaas bleek het nogal beschadigd zodat werd besloten het te handhaven, maar niet in het zicht te houden.